

Franjina ekonomija – solidarnost – bratstvo

**Kvalitativno istraživanje novih elemenata
Franjine ekonomije u kontekstu ekonomske krize
našega vremena**

MARIJANA KOMPES*

• <https://doi.org/10.31823/d.32.4.1> •

UDK: 272-67-732.2:330.1Franciscus, papa • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 6. listopada 2023. • Prihvaćeno: 16. studenoga 2023.

Sažetak: Rad obrađuje značenje i doprinos Franjine ekonomije u kontekstu ekonomske krize našega vremena. Obraduje se njezin povijesni temelj u franjevačkoj ekonomskoj školi od 12. stoljeća nadalje koja je zaslužna za rođenje modela koji će kasnije dobiti ime tržišna ekonomija. Terminološki se pojavljuju socijalna praksa, socijalni nauk Crkve, socijalna etika i katoličko socijalno učenje u odnosu prema Franjinoj ekonomiji. Analiziraju se solidarnost i bratstvo kao temeljne oznake franjevačke ekonomske škole te socijalnoga nauka Crkve u odnosu na ekonomska pitanja, osobito u odnosu na metodički individualizam izražen u temeljnoj antropološkoj pretpostavci homo oeconomicusa. Kvalitativno istraživanje daje uvid u nove elemente formulirane u sklopu Franjine ekonomije u odnosu na solidarnost i bratstvo u kontekstu ekonomske krize: bratski humanizam u odnosu prema svjetovnosti te novo bratstvo.

Ključne riječi: Franjina ekonomija; solidarnost; bratstvo; socijalni nauk Crkve; homo oeconomicus; analiza dokumenata; novo bratstvo; bratski humanizam.

Uvod

U povijesti ekonomske misli i u ekonomskim udžbenicima uobičajena je praksa pripisati rođenje moderne ekonomske znanosti Adamu Smithu (18. st.), koji se, među ostalim, smatra i ocem kapitalizma. No, kako ističe Stefano

* Izv. prof. dr. sc.
Marijana Kompes,
Hrvatsko katoličko
sveučilište, Ilica
242, 10 000 Zagreb,
Hrvatska, marijana.
kompes@unicath.hr

Zamagni, profesor ekonomije na Sveučilištu u Bologni, njegova je misao rezultat kulturne i društveno-ekonomske evolucije koja je rođena u vrijeme talijanskoga humanizma, u kojoj su odlučujuću ulogu imali franjevci koji su zaslužni za rođenje modela društvenoga poretka koji će kasnije dobiti ime *tržišna ekonomija*.¹ Imajući u vidu te povijesne korijene moderne ekonomije, Zamagni ističe da ne postoji samo jedan model tržišne ekonomije kako često naglašavaju ekonomski stručnjaci. Postoji pluralnost tržišnih modela, a svaki je u skladu s pojedinom kulturnom matricom koja se razumije kao sustav koji je organiziran od principa i zajedničkih vrijednosti. Nije korisno nastaviti se baviti rezultatima samo jedne ekonomske teorije ako se ne propituje vjerodostojnost njezinih pretpostavki, osobito antropoloških pretpostavki te teorije.²

Antropološko polazište moderne ekonomije čini metodički individualizam koji svoj izričaj pronalazi u temeljnoj antropološkoj pretpostavci *homo oeconomicus*. Posljedično toj temeljnoj postavci, vlastiti interes čovjeka koji povećava svoju korist još se jače naglašava kao jedina pokretačka snaga ekonomskoga djelovanja.³ Jedan je od suvremenih zastupnika takvoga pristupa primjerice Karl Homann, zagovornik ekonomske teorije morala, koji polazi od metodičkoga individualizma koji je usmjeren na vlastitu korist, dakle polazi od pretpostavke *homo oeconomicus*. Prema Homannu, moral nije izazvan altruističkim i solidarnim ponašanjem sudionika u gospodarskim procesima, nego egoističnim interesima.⁴ Imajući u vidu masivne ekonomske šokove i krize, ako se ograničimo na posljednja dva desetljeća, vodeći ekonomisti našega vremena – od dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju Josepha Stiglitz pa do znanstvenika s Oxforda, Yalea, Columbie, UCLA-a – pozivaju na duboku promjenu razumijevanja ekonomije u cijelosti i ekonomske teorije, osobito imajući na umu otpornost sustava na ekonomske krize.⁵ U jeku financijske i ekonomske krize 2007./2008. papa Benedikt XVI. istaknuo je 2009. godine kako

¹ Usp. O. BAZZICHI, F. REALI, *Oikovoúia of Francesco. A path to the human and fraternity of the economy*, L'Altro Editore, 2020., ovdje 13. Oreste Bazzichi potkrepljuje navode i literaturom dvojice vodećih ekonomskih stručnjaka u tome području: Luigina Brunia i Stefana Zamagnia (usp. L. BRUNI, *The Economy of the Last Time*, u: *Rivista Internazionale di Scienze Sociali* 129(2021.)4, 351–359., ovdje 351.).

² Usp. S. ZAMAGNI, *Introduzione*, u: S. RAZZONI, P. LIMATA (ur.), *The Economy of Francesco. Un glossario per riparare il linguaggio dell'economia*, Rim, 2022., 1–6., ovdje 2.

³ Usp. I. GABRIEL, *Ökonomik – Theologie – Sozialethik. Divergenzen und Konvergenzen*, u: I. GABRIEL, P. KIRSCHLÄGER, R. STURN (ur.), *Eine Wirtschaft, die das Leben fördert. Wirtschafts- und unternehmerische Reflexionen im Anschluss an Papst Franziskus*, Ostfildern, 2017., 23–50., ovdje 30–31.

⁴ Usp. I. KOPREK, *Gospodarska etika u suvremenom procesu globalizacije*, u: *Obnovljeni život* 59(1994.)1, 5–16., ovdje 11. i 9.

⁵ Usp. *Oxford Review of Economic Policy* (Rebuilding macroeconomic theory II) 36(2020.)3.

upravo ta kriza jasno pokazuje da određene ekonomske i financijske paradigme koje su proteklih godina prevladavale trebaju biti revidirane.⁶

Etička prosudba suvremenoga sustava svjetske ekonomije stalna je tema socijalnoga nauka Crkve od samih njegovih početaka. U novije vrijeme osim pape Benedikta XVI. koji u enciklici *Caritas in veritate* (2009.) adresira bratstvo, ekonomski razvoj i civilno društvo,⁷ papa Franjo također obrađuje ekonomska pitanja 2013. godine u *Evangelii gaudium*⁸, dok u enciklici *Laudato si'* (2015.) povezanost ekonomije i ekološke krize⁹. Socijalna enciklika *Fratelli tutti* (2020.) također obrađuje ekonomiju u kontekstu kriza našega vremena te bratstva.¹⁰ *Franjina ekonomija*, koju je papa Franjo inicirao 2019. godine, nastavak je i socijalne prakse franjevačke ekonomske misli od 12. stoljeća nadalje i prikazanoga socijalnoga nauka Crkve te je stoga nova antropološka orijentacija unutar ekonomije, koja je sposobna proširiti doseg ekonomskoga istraživanja kako bi ga učinila relevantnijim za analizu i političkih sredstava i političkoga cilja. *Franjina ekonomija* želi se suprotstaviti neomakijavelizmu i etičkomu relativizmu i na tržištu i u državi.¹¹ Elementi takvoga pristupa prisutni su i u određenim gospodarskim modelima kao primjerice »integrativnoj etici gospodarstva« švicarskoga ekonomista Petera Ulricha. Prema Ulrichu gospodarstvo je, kao i svaka druga ljudska aktivnost, prožeto moralnim kategorijama, te je i ekonomska logika vrlo normativna.¹² Također Peter Koslowski u sklopu

⁶ Usp. BENEDICT XVI, *Address of His Holiness Benedict XVI to the Members of the »Centesimus annus – Pro Pontifice« Foundation*, 13. 6. 2009. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2009/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20090613_centesimus-annus.html (7. 6. 2023.).

⁷ Usp. BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate. Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitom ljudskom razvoju u ljubavi i istini*, Zagreb, 2010., ovdje br. 34–42. (= CiV).

⁸ Riječ je o poznatim četirima »NE« koje je papa Franjo formulirao (usp. Franjo, *Evangelii gaudium. Radost evanđelja*, Zagreb, 2015., ovdje br. 53–59. (= EG).

⁹ Usp. FRANJO, *Laudato si'. Enciklika o brizi za zajednički dom*, Zagreb, 2015., ovdje br. 141., 189–198. (= LS).

¹⁰ Usp. FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Zagreb, 2021., ovdje br. 121–124. (= FT). Prikaz dokumenata socijalnoga nauka Crkve o ekonomskim pitanjima pruža rad: D. REBAC, O. PILIPOVIĆ, N. RANČIĆ, Stav Katoličke Crkve o gospodarskim pitanjima, u: *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku* (2018.) 3–4., ovdje 7–26.

¹¹ Usp. S. ZAMAGNI, *Scattered Remarks on »The Economy of Francesco« Research Program*, u: *Rivista Internazionale di Scienze Sociali* 129(2021.) 4, 507–516., ovdje 515.

¹² Usp. P. ULRICH, *Der entzauberte Markt. Eine wirtschaftsethische Orientierung*, Freiburg – Basel – Wien, 2002., 33.; P. ULRICH, *Integrative Wirtschaftsethik. Grundlagen einer lebensdienlichen Ökonomie*, Bern – Stuttgart – Wien, 2001. Prikaz Ulrichova gospodarskoga modela pružaju radovi: M. MARINČIĆ, *Integrativna gospodarska etika Petera Ulricha i novija etička strujanja*, Zagreb, 2016.; I. KOPREK, *Gospodarska etika u suvremenom procesu globalizacije*, u: *Obnovljeni život* 59(1994.) 1, 5–16., ovdje 9–10.

svoga gospodarskoga modela »etičke ekonomije« ističe argument optimizacije moći tržišne koordinacije upravo pomoću etike. Uz vlastite interese koje sudionik u gospodarskim procesima zastupa, etika treba rezultirati rješenjima za problem ograničenosti. Kao i Ulrich, Kosłowski ističe važnost vrijednosti koje su bitne za izgradnju preferencija koje trebaju biti usmjerene prema stvaranju općega dobra.¹³

Sastavni dio *Franjine ekonomije* kao antropološke orijentacije te prikazanih gospodarskih modela uključuje načelo solidarnosti, a u *Franjinoj ekonomiji* solidarnost se bitno povezuje s bratstvom. Solidarnost podrazumijeva »stvaranje novog mentaliteta koji razmišlja u terminima zajedništva i prioriteta života svih nad prisvajanjem dobara od strane nekolicine« (EG 188) te se odnosi i na ekonomiju. Prema socijalnom nauku Crkve, solidarnost svoju puninu doživljava u bratstvu, koje je prisutno u povijesnim temeljima *Franjine ekonomije*, kako će u radu biti prikazano. Bratstvo je jedan od središnjih biblijskih pojmova (Post 4, 9; Mt 25, 40; Rim 8, 29), a teološko značenje toga ključnoga pojma najbolje se očituje u prvoj Ivanovoj poslanici: »tko ne ljubi svoga brata koga vidi, ne može ljubiti Boga koga ne vidi« (1 Iv 4, 20–21). U socijalnoj praksi Crkve tijekom povijesti upravo je bratstvo bilo jedna od njezinih ključnih oznaka u djelovanju samostana, raznih bratstava, korporacija, škola, bolnica, ubožnica, ali i tržišta. Ono je također prisutno u socijalnom nauku Crkve, osobito kod trojice posljednjih papa¹⁴.

Stoga će cilj ovoga rada biti, polazeći od socijalne prakse franjevačke ekonomske misli od 12. stoljeća nadalje i socijalnoga nauka Crkve, istražiti značenje *Franjine ekonomije* te na temelju kvalitativne analize dokumenata istražiti nove elemente s obzirom na načela solidarnosti i bratstva koje *Franjina ekonomija* usustavljuje za naše vrijeme obilježeno višestrukim krizama.

1. Sadašnjost i povijest *Franjine ekonomije*

1.1. ŠTO JE FRANJINA EKONOMIJA?

Franjina ekonomija (eng. *The Economy of Francesco*)¹⁵ jest globalan događaj koji obuhvaća mlade ekonomiste, poduzetnike, aktiviste i promicatelje održive ekonomije do 35. godine.

¹³ Usp. P. KOSŁOWSKI, Grundlinien der Wirtschaftsethik, u: *Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften* 109(1989.), 345–383.

¹⁴ Usp. W. KUĆKO, Fraternity in the Teaching of Pope Francis, u: *Collectanea Theologica* 90(2020.)5, 701–740., ovdje 710–718.

¹⁵ Službena međunarodna mrežna stranica *Franjine ekonomije* jest: <https://francescoeconomy.org/>, a hrvatskoga HUB-a *Franjine ekonomije*: <https://franjinaekonomija.hr/> (17. 7. 2023.)

Inicijator toga pokreta jest papa Franjo pismom od 1. svibnja 2019. godine kada je pozvao mlade ekonomiste i sve zainteresirane na drukčiju vrstu ekonomije, da se pridruže u »savez koji će promijeniti današnju ekonomiju i dati dušu ekonomiji sutrašnjice«¹⁶. S obzirom na to da postoji potreba reanimacije ekonomije, Papa je pozvao sve zainteresirane na globalni susret koji se trebao održati od 26. do 28. ožujka 2020. godine u Asizu, gradu koji je pogodno mjesto da inspirira novu ekonomiju upravo zbog sv. Franje koji je svojom odlukom da prihvati siromaštvo omogućio nastanak vizije ekonomije koja ostaje aktualna i u naše vrijeme.¹⁷ Znanstveni direktor *Franjine ekonomije* i koordinator cijeloga projekta jest Luigino Bruni, međunarodno priznati profesor političke ekonomije na Milanskom sveučilištu.

Zbog pandemije bolesti COVID-19 prvi susret nije se mogao održati uživo u ožujku 2020. kako je bilo planirano, nego mrežno od 19. do 21. studenoga 2020. godine. Sudjelovalo je 2000 mladih iz 120 zemalja¹⁸ koji su prošli zahtjevan proces prijave. Predavanja su održali ugledni stručnjaci iz područja ekonomije kao Muhammad Yunus, Kate Raworth, Jeffrey Sachs, Vandana Shiva, Stefano Zamagni, Mauro Maggatti, Juan Camilo Cardenas, Jennifer Nedelsky, s. Cécile Renouard te brojni drugi gospodarstvenici. Jedna od oznaka *Franjine ekonomije* jest da su sudionici podijeljeni u dvanaest *EoF*¹⁹ *tematskih cjelina (EoF Villages)* koja predstavljaju radne skupine o ključnim temama ekonomije našega vremena i budućnosti. U njima se susreću sudionici različitih kultura te *EoF tematske cjeline* žele biti mjesto dijaloga, propitivanja, reflektiranja, prijedloga, perspektive. Teme *EoF tematskih cjelina* jesu: 1. Menadžment i darivanje; 2. Financije i čovječanstvo; 3. Posao i briga; 4. Poljoprivreda i pravednost; 5. Energija i siromaštvo; 6. Poslovanje i mir; 7. Žene za ekonomiju; 8. CO₂ nejednakost; 9. Zvanje i profit; 10. Posao u tranziciji; 11. Život i životni stil; 12. Politike i sreća.²⁰ Na kraju događaja papa Franjo uputio je svim sudionicima videoporuku u kojoj je, među ostalim, istaknuo da je sadašnji svjetski sustav neodrživ

¹⁶ FRANCIS, *Letter sent by the Holy Father for the Event »Economy of Francesco«* (Assisi, 26–28 March 2020). Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/letters/2019/documents/papa-francesco_20190501_giovani-imprenditori.html (3. 7. 2023.).

¹⁷ Usp. isto.

¹⁸ Usp. REDAZIONE, *The Economy of Francesco: on line dal 19 al 21 novembre. Al via l'evento internazionale che ha come protagonisti giovani economisti e imprenditori di tutto il mondo*, 17. 11. 2020. Dostupno na: <https://www.corrierecesenate.it/Dalla-Chiesa/The-Economy-of-Francesco-on-line-dal-19-al-21-novembre> (21. 8. 2023.).

¹⁹ »EoF« – predstavlja skraćenicu za *Economy of Francesco*.

²⁰ Prikaz *EoF tematskih cjelina* dostupan je na mrežnoj stranici hrvatskoga HUB-a *Franjine ekonomije* (usp. »Franjina ekonomija« HUB Hrvatska, *Završna izjava i zajedničko opredjeljenje*. Dostupno na: <https://franjiniaeconomija.hr/o-nama#NaN> (11. 7. 2023.)), kao i na središnjoj mrežnoj stranici *Franjine ekonomije: Economy of Francesco, EoF Villages*. Dostupno na: <https://francescoeconomy.org/eof-villages/> (5. 7. 2023.).

zbog brojnih razloga te šteti našoj sestri Zemlji, kao i siromašnima i isključenima u našim sredinama. Stoga je nužno promovirati i podržavati skupine lidera koje su sposobne oblikovati kulturu, pokrenuti procese, utirati putove, graditi zajedničke veze. Papa je istaknuo kako se ništa ne će postići ako ne ćemo promijeniti naše životne stilove, sadašnje modele proizvodnje i potrošnje, kao i uhodane strukture moći koje upravljaju današnjim društvima. Nismo osuđeni na ekonomske modele čiji je neposredni interes ograničen na dobit i promociju pogodnih javnih politika, nezabrinutih za njihove ljudske, društvene i ekološke troškove.²¹ *Franjina ekonomija* do studenoga 2020. godine mrežno je obuhvatila više od 500 000 ljudi na svjetskoj razini, s 12 međunarodnih radnih skupina te više od 500 događaja i lokalnih inicijativa.²²

Sljedeće godine (2021.) 2. listopada održan je drugi globalni događaj *Franjine ekonomije*, zbog pandemije mrežno. Neki od govornika bili su Sabina Alkire, Jennifer Nedelsky, Partha Dasgupta, Vandana Shiva i Stefano Mancuso. Papa Franjo na kraju je uputio videoporuku u kojoj je govorio o ekonomskoj demokraciji. Zahvaljujući mladim ekonomistima za brojna iskustva i inicijative koje su zajedno pokrenuli, Papa je dublje sadržajno adresirao bit *Franjine ekonomije*, primarno isticanjem solidarnosti i bratstva. Također je istaknuo kako trebamo tražiti nove putove da se obnovi ekonomija nakon pandemije bolesti COVID-19 kako bi mogla biti pravednija, održivija i utemeljena na solidarnosti. Zaključno je Papa povjerio mladima zadaću stavljanja bratstva u središte ekonomije.²³

Godine 2022. treći globalni događaj *Franjine ekonomije* održan je uživo u Asizu, i to od 22. do 24. rujna. Sudjelovalo je 1000 mladih ekonomista iz 100 zemalja. Neki od predavača bili su Gaël Giraud, Vandana Shiva, Stefano Zamagni, Helen Alford, Vilson Groh, Leonardo Becchetti, Jeffrey Sachs, Kate Raworth. Organiziran je i program za rad unutar *EoF tematskih cjelina* Papa se 24. rujna osobno obratio sudionicima. Istaknuo je kako nova ekonomija koja je inspirirana sv. Franjom Asiškim treba postati ekonomija prijateljstva sa Zemljom i ekonomija mira. Riječ

²¹ Usp. FRANCIS, *International online event: »The Economy of Francesco – Young People, a Commitment, the Future«*. Basilica of Saint Francis of Assisi, 19–21 November 2020. Video Message of His Holiness Pope Francis to Participants in the Meeting, Saturday, 21 November 2020. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2020/documents/papa-francesco_20201121_videomessaggio-economy-of-francesco.html (11. 7. 2023.).

²² Usp. S. BERETTA, M. A. MAGGIONI, Catholic social teaching and economics: reflections on the Economy of Francesco, u: *The Review of Faith & International Affairs* 21(2023.)1, 66–78., ovdje 66.

²³ Usp. FRANCIS, *Video Message of the Holy Father Francis on the Occasion of the Second Global Event of »The Economy of Francesco«*, Assisi, 2 October 2021. Dostupno na: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2021/documents/20211002-videomessaggio-economyoffrancesco.html> (11. 7. 2023.).

je o transformaciji ekonomije koja ubija (EG, 63) u ekonomiju života u svim njezinim aspektima. Prva tržišna ekonomija rođena je u 13. stoljeću u Europi u dnevnom kontaktu s franjevcima koji su bili prijatelji s prvim trgovcima. Ta je ekonomija stvorila bogatstvo, ali nije prezirala siromaštvo. *Franjina ekonomija* kao takva ne može postojati bez poštovanja, brige i ljubavi prema siromašnima, ranjivima od začeca do prirodne smrti. Papa je formulirao i tri smjerokaza kako treba krenuti naprijed.²⁴ Na kraju je papa Franjo potpisao pakt s mladim ekonomistima.²⁵ Četvrti globalni događaj *Franjine ekonomije* održao se 6. listopada 2023. godine.

1.2. POVIJESNI (SREDNJOVJEKOVNI) TEMELJI *FRANJINE EKONOMIJE*

Povijesni korijeni *Franjine ekonomije* sežu u Italiju (Umbriju i Toskanu) na kraju 12. stoljeća, kada je započeo proces duboke transformacije europskoga društva i ekonomije koji je trajao do sredine 16. stoljeća. Uz veliko »buđenje trgovine« te nastanak »urbane civilizacije« u tim novim procesima upravo je monastička kultura bila izvor prvoga ekonomskoga rječnika jer su opatije bile prvi kompleksni ekonomski sustavi koji su trebale odgovarajući oblik računovodstva i menadžmenta. Cisterciti su, u tom pogledu, bili izrazito uspješni u »natjecanju« s konkurentnom opatijom Cluny u Burgundiji.²⁶ S vremenom se počelo postavljati pitanje što učiniti s financijskim sredstvima i bogatstvom koje se u procesu njihova uspješna rada nastavlja povećavati.

Izlaz iz te situacije pronašao je franjevački red izumom ekonomije civilnoga tržišta. Sv. Franjo preuzima od sv. Bernarda načelo da monasi trebaju raditi, kao i pravilo da se redovnici trebaju odreći također i zajedničkoga vlasništva. Ali se razlikuje po jednoj fundamentalnoj točki: rješenje za bogatstvo stečeno u procesu uspješne proizvodnje jest u tome da svi mogu, barem u osnovi, sudjelovati u toj ekonomskoj aktivnosti. Tako se rodilo tržište kao prostor uključivanja svih. Zato su novi prosjački redovi, franjevci i dominikanci, bili toliko prisutni u gradovima, jer je upravo tamo živjela većina populacije i tamo je trebalo doći bogatstvo koje se akumuliralo. Ključan pojam je pri tome bio pojam bratstva koji preveden na praktično ekonomsko područje odgovara pojmu uzajamnosti.²⁷ Dakle upravo je franjevačko odbijanje

²⁴ Usp. FRANCIS, *Visit to Assisi for the Event »Economy of Francesco«*. Address of His Holiness Pope Francis, Saturday, 24 September 2022. Dostupno na: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/september/documents/20220924-visita-assisi.html> (11. 7. 2023.).

²⁵ Tekst Pakta dostupan je na mrežnoj stranici »The Economy of Francesco« pod naslovom: »Young people »Pact for the Economy with Pope Francis«. Dostupno na: <https://francescoeconomy.org/pope-francis-pact-for-the-economy-with-young-people/> (13. 7. 2023.).

²⁶ Usp. O. BAZZICHI, F. REALI, *Oikovoúla of Francesco*, 7–8.

²⁷ Usp. S. ZAMAGNO, Prefazione, u: L. BRUNI, A. SMERILLI, *Benedetta economia. Benedetto di Norcia e Francesco d'Assisi nella storia economica europea*, Roma, 2020., ovdje 3–4.

novca i bogatstva izrodilo najdublje razumijevanje naravi ekonomije. Kako ističe Luigino Bruni, na početku Franjina zvanja bio je novac. I to sloboda od novca u evandeoskom smislu.²⁸ Razlog takvom stavu izrekao je franjevac Angelo Clarenio (13./14. st.) riječima: »oni teže da ne posjeduju ništa, ništa svojega, tako da posjeduje sve, zajedno.«²⁹

Mnogi povjesničari i ekonomisti ističu da je Franjo Asiški prethodnik tržišne ekonomije, čak i kapitalizma. Franjevačka škola bila je, zapravo, srednjovjekovna ekonomska škola³⁰ te je uvela koncepte kao što su kapital, marljivost, tržište, poštenu interes, ekonomska vrijednost, pravedna plaća, popust, razmjena, antropološka vrijednost rada te je tako izrazila reprezentativne kodove ekonomske i trgovinske akcije, kao i modele pomoću kojih se može tumačiti temeljna metamorfoza društva.³¹

Ekonomska misao franjevačke škole dovela je i do rađanja kapitalističkih neprofitnih financijskih institucija kao što je primjerice *Monti di Pietà* u 15. stoljeću, koja je bila prethodnica današnjih štedionica i kooperativnih kreditnih organizacija, kao i talijanskih, ali i europskih socijalnih financija.³² Prva *Monti di Pietà* (hrv. zalagionica) osnovana je u Perugii 1462. godine. Do 1562. godine bilo ih je 200 po cijeloj Italiji. Ali oko 1431. godine u Španjolskoj su postojale *Arcas de Limosnas* (*Arke Milosrđa*) koje su također promovirali franjevci. Te su institucije posuđivale male svote novaca, uz zalog, na razdoblje manje od godine dana. One su imale za cilj izgradnju kršćanske zajednice na uzajamnom povjerenju. Papa Eugen IV. službeno ih je odobrio 1431. godine.³³ *Monti di Pietà* bile su gradske institucije koje su bile posvećene pomoći, ali isto tako ekonomskim i kreditnim inicijativama koje su imale ulogu apsorbera društvenih šokova u ekonomskom kontekstu, koji je bio statičan i podložan brzom padu. Tržište i poduzetništvo na toj su liniji bili mjesto uzajamnosti, besplatnosti, bratstva i prijateljstva. To je bio plod građanskih krjeposti poput povjerenja, razboritosti, pravednosti, prijateljstva, koje su povezane s općim dobrom. Velika važnost pripadala je međuljudskim odnosima i građanskoj predanosti.³⁴ Tržište se poimalo kao mjesto susreta među ljudima i njihove surad-

²⁸ Usp. L. BRUNI, *The Economy of the Last Time*, 353.

²⁹ *Isto*, 355.; Usp. O. BAZZICHI, *Economia fraterna. Dal Santo di Assisi a Papa Francesco*, Independently published, 2020.

³⁰ Usp. L. BRUNI, *The Economy of the Last Time*, 351.

³¹ Usp. O. BAZZICHI, F. REALI, *Oikovoúia of Francesco*, 77–78.

³² Usp. L. BRUNI, *The Economy of the Last Time*, 351.

³³ Usp. M. CARBAJO NÚÑEZ, *A Free and Fraternal Economy. The Franciscan Perspective*, Delhi, 2018., ovdje 130–131.

³⁴ Usp. O. BAZZICHI, F. REALI, *Oikovoúia of Francesco*, 156.

nje te je bilo područje na kojem se uzajamno povjerenje jačalo.³⁵ Da bi osigurali što veću transparentnost, franjevci su uključili kontrolne mehanizme u vođenju tih financijskih institucija. Metodu dvojnoga knjigovodstva uveo je upravo franjevac Luca de Pacioli (15./16. st.).³⁶ Na taj način ekonomija je mogla doprinijeti porastu socijalnoga kapitala te jačanju bratskih veza među pojedincima.³⁷

2. *Franjina ekonomija* u kontekstu crkvene socijalne prakse i socijalnoga nauka Crkve – terminološki temelji

Vrijednosti koje je franjevačka ekonomska škola zastupala od samih početaka u 12. stoljeću, kao primjerice uzajamnost, bratstvo, suradnja, zajedništvo, besplatnost, povjerenje, poštovanje, dijeljenje, dar, javna sreća, opće dobro i druge, ujedno su i ključni pojmovi socijalnoga nauka Crkve. Kako socijalni nauk Crkve još u 12. stoljeću službeno nije postojao, postavlja se pitanje u kojem znanstvenom kontekstu franjevačka ekonomska škola djeluje. Kako bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je terminološko pojašnjenje temeljnih pojmova: socijalne prakse, socijalnoga nauka Crkve, socijalne etika i katoličkoga socijalnoga učenja jer upravo *Franjina ekonomija* objedinjuje sve njih.

2.1. SOCIJALNA PRAKSA

Temeljne postavke franjevačke ekonomske škole, koje su u temelju *Franjine ekonomije*, razvijene su u razdoblju crkvene povijesti koje se može, prema jednom od vodećih austrijskih socijalnih etičara Johannesu Schaschingu (1917. – 2013.), ustaviti kao »socijalna praksa« (Crkve). Schasching objašnjava da je upravo ona, uz »socijalnu teoriju«, pružila crkveni odgovor na izazove socijalnoga pitanja do prve socijalne enciklike *Rerum novarum* (1891.). Kako Schasching naglašava, crkvena »socijalna praksa« starija je od socijalne teorije i teorija je uvijek bila usmjerena na socijalnu praksu i ujedno ju je ona poticala.³⁸ To potvrđuje i franjevačka ekonomska škola koja je rođena u vrijeme crkvene socijalne prakse te predstavlja temelj za *Franjinu ekonomiju* koja se razvija u naše vrijeme u kontekstu socijalnoga nauka Crkve. Na taj se način u *Franjinoj ekonomiji* sjedinjuju socijalna praksa i socijalni nauk Crkve. Socijalna praksa od 12. stoljeća nadalje povezuje se sa socijalnom praksom 21. stoljeća i nadahnjuje ju u kontekstu *Franjine ekonomije*. S druge strane socijalni nauk Crkve kao teorija usmjerena na praksu biva izuzetno obogaćen navedenim

³⁵ Usp. M. CARBAJO NÚÑEZ, *A Free and Fraternal Economy*, 121.

³⁶ Usp. *isto*, 126–127.

³⁷ Usp. *isto*, 130–131.

³⁸ Usp. J. SCHASCHING, *Die soziale Botschaft der Kirche. Von Leo XIII bis Johannes XXIII*, Innsbruck – Wien – München, 1963., 30–38.

povijesnih iskustvom socijalne prakse jer ga upravo ona usmjerava na njegov cilj – a to je praksa u skladu s metodom socijalnoga nauka Crkve: vidjeti, prosuditi i djelovati.³⁹

2.2. SOCIJALNI NAUK CRKVE – SOCIJALNA ETIKA – KATOLIČKO SOCIJALNO UČENJE (*CATHOLIC SOCIAL TEACHING*)

U našem vremenu *Franjina ekonomija* razvija se na temelju prikazane socijalne prakse i socijalnoga nauka Crkve, a u punom smislu obuhvaća »katoličko socijalno učenje« (eng. *Catholic Social Teaching*). Dok u hrvatskom govornom području prevladava sintagma »socijalni nauk Crkve« (engl. ekvivalent *Social Doctrine of the Church*) te manjim dijelom socijalna etika (kršćanska), u engleskom govornom području sve se češće koristi sintagma »Catholic Social Teaching« (hrv. katoličko socijalno učenje).

Socijalni nauk Crkve označava najmlađu granu teologije koja se bavi socijalnim učenjem crkvenoga učiteljstva te onime što Crkva ima reći o socijalnim problemima i pitanjima. To se u pravilu događa preko crkvenih socijalnih dokumenta, od kojih je prvi *Rerum novarum* iz 1891. godine,⁴⁰ a posljednji, za sada, socijalna enciklika *Fratelli tutti* (2020.). Utemeljenost te definicije nalazi se i u činjenici da se Papinsko vijeće *Iustitia et pax* 2004. u naslovu *Kompendija socijalnoga nauka Crkve* koristilo upravo terminom »nauk«, a ne »učenje« jer se *Kompendij* temelji na socijalnim dokumentima crkvenoga učiteljstva.⁴¹

Socijalna etika (kršćanska) znanstvena je disciplina koja se je razvila iz moralne teologije i sustavno reflektira o praksi i daje doprinos pripremi službenih crkvenih socijalnih dokumenata. Na sveučilištima je, kao i socijalni nauk Crkve, od kraja 19. stoljeća usmjerena na interdisciplinarnu suradnju i razmjenu s drugim humanističkim i društvenim znanostima. Ona ima svoje utemeljenje u individualnoj etici s obzirom na to da unaprjeđenje društvenih struktura pretpostavlja stavove utemeljene na vrlinama koje prakticiraju pojedinci, kao primjerice solidarnost, pravednost i ljubav. Sva društva trebaju oboje, i dobre i pravedne pojedince, kao i pravedne strukture, zakone i regulacije.⁴²

³⁹ Usp. M. KOMPES, Putovi dijaloga za izlaz iz spirale samouništenja, u: S. BALOBAN, D. PETROVIĆ ŠTEFANAC (ur.), *Laudato si'! Kako mijenjati stil života?*, Zagreb, 2020., 150–180., ovdje 150–151.

⁴⁰ Usp. I. G. GABRIEL, Characteristics and Positions of Catholic Social Ethics, u: I. G. GABRIEL, U. H. J. KÖRTNER, A. K. PAPADEROS, *Trilogy of Social Ethics. Orthodox – Catholic – Protestant*, Philadelphia, 2012., 133–238., ovdje 136.

⁴¹ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005.

⁴² Usp. I. G. GABRIEL, Characteristics and Positions of Catholic Social Ethics, 138., 140.

Katoličko socijalno učenje (eng. *Catholic Social Teaching*) označuje i socijalni nauk Crkve i socijalnu etiku.⁴³ Iako se koriste različitim sintagmama, utemeljenje i cilj u biti su jednaki za sve. S obzirom na teološku širinu i izrazitu interdisciplinarnost te grane teologije razumljiva je postojeća terminološka distinkcija kako bi se dohvatilo istraživano područje i predmodernih i (post)modernih društava. Čvrsti temelj svakako čine načela kao dostojanstvo ljudske osobe, solidarnost, opće dobro, supsidijarnost i druga⁴⁴ koja su rođena iz »susreta s evanđeoskom porukom i njezinim zahtjevima«. ⁴⁵ *Franjina ekonomija* našega vremena dakle obuhvaća ne samo socijalnu praksu Crkve nego i brojne izjave socijalnoga nauka Crkve⁴⁶ te u najširem smislu »katoličko socijalno učenje« jer ulazi u dijalog i kritičku prosudbu suvremenih procesa i iz perspektive gospodarske etike koja je sastavni dio socijalne etike.

3. *Franjina ekonomija – solidarnost i bratstvo – paradigma homo oeconomicus*

Franjina ekonomija s jedne strane aktualizira vrijednosti franjevačke ekonomske škole, poglavito solidarnost i bratstvo, u našem vremenu te se s druge strane suočava s novim »vrijednostima« modernoga doba, osobito ekonomije, kao što je primjerice već spomenuta paradigma *homo oeconomicus*, kao što će biti prikazano u sljedećim poglavljima.

3.1. OD FRANJEVAČKE EKONOMSKE ŠKOLE DO MODERNE PARADIGME HOMO OECONOMICUS

Utjecaj franjevačke ekonomske škole sezao je do 18. stoljeća, i to u isto vrijeme kada je u Engleskoj cvalo englesko prosvjetiteljstvo Davida Humea i Adama Smitha. Dok su u Engleskoj autori slijedili Thomasa Hobbesa i njegov negativan antropološki koncept, talijansku školu zastupao je, među ostalima, Antonio Genovesi (18. st.). Ona je štitila intrinzičnu društvenost ljudi s naglaskom da dvije inklinacije, ljubav prema drugima i ljubav prema samomu sebi trebaju biti u ravnoteži. Tendencija da se u ekonomiji slijedi osobni interes treba biti zadržana u prihvatljivim granicama građanskih krjeposti jer interes sam u sebi nije socijalna vrlina. Po tome se Geno-

⁴³ Usp. *isto*, 136.

⁴⁴ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 160.

⁴⁵ CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH, *Instruction on Christian Freedom and Liberation*, 1986., ovdje br. 72. Dostupno na: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19860322_freedom-liberation_en.html (8. 7. 2023.).

⁴⁶ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio* (26. III. 1967.), u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Stota godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., br. 86; IVAN PAVAO II., *Centesimus annus* (1. V. 1991.), u: *isto*, br. 35, 43.

vesi suprotstavio individualističkom antropološkom konceptu Humea i Smitha koji je zastupalo prosvjetiteljstvo.⁴⁷ Kako Ivan Koprek upozorava, usustavljajući Petera Ulricha i Amartyu Sena, u odnosu na Adama Smitha treba uzeti u obzir njegove analize ljudskoga ponašanja koje je predstavio u svojem prvom djelu *The Theory of Moral Sentiments* (1759.). U njemu Smith vidi čovjeka više od bića koje striktno maksimizira vlastitu korist. Čovjek je biće sućuti (*compation*) i simpatije. Stoga Smith drži »moralne osjećaje« na ekonomskom području posebno važnima. Težnja za korišću te konkurencija je kod Smitha ograničena osjećajem pravednosti, što odgovara ljudskoj naravi.⁴⁸ Stoga, kako ističe Ivan Koprek, »‘homo oeconomicus’ ostaje konstrukt koji je razvijen tek poslije Smitha u okviru liberalne neoklasike.«⁴⁹

Prethodno, do kraja 16. stoljeća ekonomski koncept *Monti di Pietà* zamijenio je kapitalistički ekonomski model koji je bio pojačan Benthamovim utilitarizmom i, na političkoj razini, apsolutističkim režimom. Moderna ekonomska znanost kao temelj napretka nudi »ekonomskog čovjeka« (*homo oeconomicus*) i instrumentalni razum, ostavljajući po strani odnosnu dimenziju i koncept javne sreće. Opće dobro zamijenjeno je potpunim dobrom, koje traži dobit pod svaku cijenu i ne brine se za žrtve koje proizvodi. Moderna ekonomija usmjerena je na proizvodnju materijalnoga bogatstva kroz kompetitivnosti koja iz tržišta isključuje svaki oblik autentičnih bratskih odnosa.⁵⁰ Kada je riječ o prirodi ljudskih odnosa, društvene znanosti, a time i ekonomija, pod utjecajem su »rational choice paradigm« i njezine pretpostavke o pojedincu koji maksimizira svoju korist.⁵¹ U takvom pogledu na svijet solidarnost se ne vrjednuje i isključuje. Ali ostaje i dalje činjenica da ljudska bića trebaju više i sposobna su za nešto više od pukoga maksimiziranja vlastitoga interesa.⁵²

3.2. OD PARADIGME *HOMO OECOMICUS* DO SOLIDARNOSTI I BRATSTVA KAO VLADAJUĆEGA PRINCIPA EKONOMSKOGA PORETKA

U suočavanju s ekonomskom krizom našega vremena *Franjina ekonomija* u kontinuitetu s franjevačkom ekonomskom školom stavlja važan naglasak na obnovu so-

⁴⁷ Usp. M. CARBAJO NÚÑEZ, *A Free and Fraternal Economy*, 162.

⁴⁸ Usp. I. KOPREK, Gospodarska etika u suvremenom procesu globalizacije, u: *Obnovljeni život* 59(2994.)1, 5–16., ovdje 11–12.

⁴⁹ Usp. *isto*, 11.

⁵⁰ Usp. M. CARBAJO NÚÑEZ, *A Free and Fraternal Economy*, 162–163.

⁵¹ Usp. R. MARADONES, A. MARINOVIC, Tracing Fraternity in the Social Sciences and Catholic Social Teaching, u: *A Journal of Catholic Thought and Culture* 19(2016.)2, 53–80., ovdje 68.

⁵² Usp. FRANCIS, *Message of His Holiness Francis for the Celebration of the World Day of Peace*, 1. 1. 2014. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/peace/documents/papa-francesco_20131208_messaggio-xlvi-giornata-mondiale-pace-2014.html (3. 7. 2023).

lidarnosti koja se, prema socijalnom nauku Crkve, promatra u relaciji s bratstvom. Prema papi Franji: »(...) socijalni nauk Crkve ustrajno poziva da se pronade put za primjenu bratstva u praksi kao vladajućega principa ekonomskoga poretka. Dok druge linije misli govore samo o solidarnosti, socijalni nauk Crkve govori o bratstvu jer bratsko društvo također je tipizirano solidarnošću, dok u suprotnom smjeru nije uvijek taj slučaj, kao što mnoga iskustva potvrđuju.«⁵³

Papa adresira zablude suvremene kulture koja je dovela do uvjerenja da demokratska društva mogu samo onda napredovati ako razdvoje učinkovitost kao dovoljno sredstvo regulacije odnosa na području ekonomije i kôd solidarnosti koji regulira intersubjektivne odnose u društvenom području. Time je rođena dihotomija koja se može prevladati bratstvom. Za franjevačku školu upravo je taj pojam bio ključan i promatran kao uzvišenje solidarnosti. Jer dok je solidarnost načelo društvene organizacije koje omogućava nejednakima da postanu jednaki, bratstvo omogućava jednakima da budu različite osobe. Bratstvo omogućava ljudima koji su jednaki u dostojanstvu, slobodi, pravima da sudjeluju u općem dobru u skladu sa svojim sposobnostima, životnim planovima, zvanjima, karizmom, služenjem.⁵⁴ Papino objašnjenje adresira činjenicu da načelo solidarnosti u bitnome pomaže obnoviti pravednost u društvu koja osigurava da svi budu tretirani jednako. Ali potreban je oprez da se ne upadne u paternalističku socijalnu pomoć koja reducira osobu na jedan komadić društvenoga zupčanika što uzrokuje gubitak ljudskih energija i potiče pretjeran rast javnih aparata uz golem trošak. U takvoj situaciji, punoj rizika, bratstvo uzima u obzir specifične potrebe svakoga čovjeka i prepoznaje ga kao brata. Ekonomskoj sferi pritom pripada velika uloga jer ima kapaciteta da stvara i održava bratske odnose. Socijalna enciklika *Caritas in veritate* ističe da su ljudi stvoreni da budu dar (CiV, 34.). Stoga u kontekstu bratstva logika besplatnosti treba zamijeniti rigidnu trgovačku kalkulaciju (dati nešto da bi se dobilo zauzvrat), heteronomni moral, kao i etatizam koji guši (dati zato što je obvezno).⁵⁵

U tom kontekstu papa Franjo ističe važnost načela »sudjelovanja« (participacije) jer društvo u kojem je ono prisutno ne može se zadovoljiti samo solidarnošću i državnom asistencijom koja nije povezana s bratstvom.⁵⁶ U ekonomskom se području bratstvo obično naziva »princip uzajamnosti (reciprociteta)« koji obuhvaća,

⁵³ FRANCIS, *Message of His Holiness Pope Francis to Prof. Margaret Archer, President of the Pontifical Academy of Social Sciences*, 24. 4. 2017., ovdje 2. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2017/documents/papa-francesco_20170424_messaggio-accademia-scienzesociali.html (4. 7. 2023).

⁵⁴ Usp. isto.

⁵⁵ Usp. M. CARBAJO NÚÑEZ, *A Free and Fraternal Economy*, 150–151.

⁵⁶ Usp. FRANCIS, *Message of His Holiness Pope Francis to Prof. Margaret Archer*, 3.

kako socijalni nauk Crkve ističe, stav besplatnosti i darivanja sebe te se jasno razlikuje od principa ekvivalencije (jednakosti) koji obično regulira trgovinu. Besplatnost i uzajamnost uvijek su povezani s osobnim odnosima i uključuju ne samo ekonomska dobra nego i odnosna dobra. Svatko daje svoj doprinos u skladu sa svojim realnim mogućnostima (proporcionalnost) bez da se rade točne kalkulacije o tome što može dobiti (jednakost). Pozivajući se na Stefana Zamagina, Martín Carbajo Núñez ističe kako je besplatnost: »u krajnjoj liniji, 'nad-etična' dimenzija ljudskoga ponašanja jer njezina je logika preobilje, dok je logika pravednosti jednakost. Umjesto da se posluje razmjenjujući proizvode slične vrijednosti, svatko daje drugomu ono što može. U biti, kada je drugi viđen kao brat, jednakost razmijenjenih proizvoda nije precizno iskalkulirana i nitko se ne će osjećati poniženo ako će tražiti pomoć. Odnosna dobra o kojima je ovdje riječ kompenziraju moguće razlike u vrijednosti proizvoda koji se izmjenjuju. U tom načinu postupanja osoban odnos važniji je od vrijednosti dara.«⁵⁷ Na taj način solidarnost i bratstvo postaju vladajuća načela ekonomskoga poretka.

4. Kvalitativna analiza dokumenata: novi elementi u odnosu na solidarnost i bratstvo u kontekstu *Franjine ekonomije*

Franjina ekonomija na osnovi prikazanih temelja pristupa višestrukim krizama našega vremena, osobito ekonomskoj. U ovom će se poglavlju detaljnije istražiti način na koji se to ostvaruje, kao i nove elemente koje *Franjina ekonomija* formuliра za naše vrijeme.

4.1. ISTRAŽIVAČKO PITANJE I METODA ISTRAŽIVANJA

Kvalitativna analiza dokumenata u ovom poglavlju ima za cilj dati odgovor na sljedeće istraživačko pitanje: Koje nove elemente u odnosu na solidarnost i bratstvo, s obzirom na višestruke krize te osobito ekonomsku krizu našega vremena, *Franjina ekonomija* formuliра? Izvor istraživanja čine sva dostupna pisma, govori, videoporočke pape Franje na održavanju globalnoga događaja *Franjina ekonomija* od njegova početka 2019. godine. Oni zasad čine ključan izvor koji daje uvid ne samo u utemeljenje *Franjine ekonomije* nego i tematska težišta koja stavlja s obzirom na naše vrijeme te nove elemente koje donosi, što je u osobitom interesu ovoga istraživanja. Istraživanje obuhvaća dakle razdoblje od 2019. do 2022. godine.

Četiri su glavna izvora. Prvi je pozivno pismo od 1. svibnja 2019. godine koje je papa Franjo uputio mladim ekonomistima i poduzetnicima za događaj *Franjina ekonomija* koji se trebao održati u Asizu od 26. do 28. ožujka 2020. godine.⁵⁸ Drugi

⁵⁷ M. CARBAJO NÚÑEZ, *A Free and Fraternal Economy*, 149–150.

⁵⁸ Usp. FRANCIS, *Letter sent by the Holy Father for the Event »Economy of Francesco«*.

je videoporuka koju je papa Franjo uputio sudionicima prvoga globalnoga događaja *Franjina ekonomija* koji se održao od 19. do 21. studenoga 2020. godine (*online* u Asizu).⁵⁹ Treći je izvor videoporuka koju je papa Franjo uputio tijekom drugoga globalnoga događaja *Franjina ekonomija* 2. listopada 2021. godine u Asizu.⁶⁰ Četvrti izvor čini govor pape Franje koji je uživo uputio sudionicima globalnoga događaja *Franjina ekonomija* u Asizu, koji se održao od 22. do 24. rujna 2022. godine.⁶¹ Svi su izvori dostupni u pisanome obliku na službenoj stranici Svete stolice⁶² u odgovarajućoj rubrici: pisma, poruke ili govori.

Istraživanje je oblikovano kao kvalitativna analiza dokumenta. Ona je, prije svega, pogodna kada je riječ o istraživanju dokumenata koji se bave temama iz određenoga bližega ili daljega povijesnoga konteksta.⁶³ Provedba kvalitativne analize dokumenata temelji se na »globalnoj evaluaciji« prema Heineru Legewieu te je osobito prikladna za rad s pisanim dokumentima. Kvalitativna analiza dokumenta, prema Legewieu, obuhvaća ukupno devet koraka: orijentacija, aktiviranje kontekstualnoga znanja, obrada teksta, izrada nacrtu pojedinih slučajeva, sastavljanje natuknica, sažetak, evaluacija teksta, evaluacija natuknica i zaključci za daljnji rad. Kod načina prikaza rezultata ta metoda dopušta prilagođavanje vlastitomu cilju i istraživačkim pitanjima⁶⁴ što omogućuje da u ovome radu bude uključen sustavan prikaz dobivenih rezultata na temelju pristupa pisanim izvorima u kontekstu socijalnoga nauka Crkve.

4.2. REZULTATI I RASPRAVA

Zaključci koji se na osnovi provedene kvalitativne analize mogu izvesti u odnosu na postavljeno istraživačko pitanje pokazuju, prije svega, da je na temelju četiriju izvora potvrđena povezanost između solidarnosti i bratstva na način na koji je to prikazano i u teorijskom dijelu rada – bratstvo je potpuno ispunjenje solidarnosti kada je riječ o ekonomiji. Argumentacijski su načela solidarnosti i bratstva podjednako zastupljena, dok je analiza pokazala da su novi elementi formulirani u sklopu

⁵⁹ Usp. FRANCIS, *International online event: »The Economy of Francesco – Young People, a Commitment, the Future«*.

⁶⁰ Usp. FRANCIS, *Video Message of the Holy Father Francis on the Occasion of the Second Global Event of »The Economy of Francesco«*, 2.

⁶¹ Usp. FRANCIS, *Visit to Assisi for the Event »Economy of Francesco«*. Address of His Holiness Pope Francis.

⁶² Usp. The Holy See: <https://www.vatican.va/content/vatican/en.html> (20. 6. 2023.).

⁶³ Usp. S. WOLFF, Dokumenten- und Aktenanalyse, u: U. FLICK, E. von KARDOFF, I. STEINKE (ur.), *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*, Reinbek bei Hamburg, 2000., 502–513., ovdje 504.

⁶⁴ Usp. H. LEGEWIE, Globalauswertung von Dokumenten, u: A. BOEHM, A. MENGEL, T. MUHR, *Texte verstehen. Konzepte – Methode – Werkzeuge*, Konstanz, 1994., 177–182., ovdje 180–181.

bratstva. Kada je riječ o načelu solidarnosti, već u pozivnom pismu od 1. svibnja 2019. godine na globalni događaj *Franjine ekonomije* papa Franjo adresira »kulturu zajedništva« koja se može razumjeti kao »šifra« za solidarnost, s obzirom na to da u apostolskoj pobudnici *Evangelii gaudium* iz 2013. godine papa Franjo ističe da solidarnost »podrazumijeva, (...) stvaranje novog mentaliteta koji razmišljanja u terminima zajedništva i prioriteta života svih nad prisvajanjem dobara od strane nekolicine« (EG, 188.). »Kultura zajedništva« ima svoj temelj u bratstvu,⁶⁵ čime je naglašena unutarnja povezanost dvaju načela. Solidarnost se neizravno, sadržajno, nepojmovno, adresira pri prvom globalnom događaju *Franjine ekonomije* 2020. godine kada Papa ističe da trebamo »strukturno prihvatiti da siromašni imaju dovoljno dostojanstva da sjede na našim sastancima, sudjeluju u našim raspravama i sami priskrbe kruh za svoj stol. Riječ je o mnogo više od samo »socijalne pomoći« ili »socijalne države«: govorimo o obraćenju i preobrazbi naših prioriteta i o mjestu koje drugi imaju u našim politikama i društvenom poretku.«⁶⁶ Ta je izjava u skladu sa stavom socijalnoga nauka Crkve, prikazanim u teorijskom dijelu, da je solidarnost mnogo više od socijalne pomoći. To se odnosi i na međunarodnu solidarnost⁶⁷ koju Papa na isti način adresira kao i globalnu solidarnost koja podrazumijeva odgovoran recipročan odnos između nas ljudi i prirode jer je Zemlja temeljna premisa našega ekonomskoga sustava.⁶⁸ Time Papa eksplicitno naglašava povezanost između ekonomije i ekologije.

Kada je riječ o bratstvu, na temelju istraživanih izvora evidentni su novi elementi u odnosu na to načelo u kontekstu *Franjine ekonomije*. Prvi novi element odnosi se na »bratski humanizam«. Već u pozivnom pismu 2019. godine na globalni događaj *Franjine ekonomije* papa Franjo povezuje sam događaj s potrebom »oživljavanja« ekonomije i davanja duše ekonomiji sutrašnjice koja podrazumijeva »bratski humanizam«. Njegov je simbol grad Asiz, a time i odgovarajuće mjesto da inspirira novu ekonomiju. »Bratski humanizam« utjelovljuje sv. Franjo koji se lišio svake svjetovnosti i izabrao Boga kao kompas svoga života time što je postao siromašan sa siromašnima, brat svima.⁶⁹ Iako je pojam bratstva povijesni korijen *Franjine ekonomije*, uključivanje dimenzije svjetovnosti, točnije ispravnoga stava prema svjetovnosti, predstavlja novost u pristupu *Franjine ekonomije* oživljavanju

⁶⁵ Usp. FRANCIS, *Letter sent by the Holy Father for the Event »Economy of Francesco«*, 2.

⁶⁶ Usp. FRANCIS, *International online event: »The Economy of Francesco – Young People, a Commitment, the Future«*, 4.

⁶⁷ Usp. isto, 6.

⁶⁸ Usp. FRANCIS, *Video Message of the Holy Father Francis on the Occasion of the Second Global Event of »The Economy of Francesco«*, 1.

⁶⁹ Usp. FRANCIS, *Letter sent by the Holy Father for the Event »Economy of Francesco«*, 1.

današnje ekonomije u kontekstu »bratskog humanizma«. U prethodnim godinama svoga pontifikata papa Franjo isticao je kako se svjetovnost manifestira u stavovima korupcije, prijevare, podjarmljivanja. Ona predstavlja put grijeha jer jedan vodi drugomu. Prakticirajući besplatnost i dajući se braći i sestrama, služi se pravom gospodaru: Bogu.⁷⁰ Svjetovnost je kultura, i to »kultura kratkotrajnosti, kultura predstavljanja, kultura 'šminke', kultura 'danas da, sutra ne; sutra da i danas ne'. Ona ima površne vrijednosti. (...) To je kultura 'iskoristi i baci' u skladu s onim što ti odgovara.«⁷¹ Iako je Franjina ekonomija u povijesnom smislu započela lišavanjem svjetovnosti, što predstavlja sv. Franjo, upravo ona je prodrla u suvremenu ekonomiju. Franjina ekonomija prepoznaje taj proces te kao lijek zagovara »bratski humanizam«, kao i »kulturu zajedništva« koja je »kultura solidarnosti«. Vezano za pojam bratstva papa Franjo u istom izvoru, također u kontekstu govora o bratstvu, adresira »univerzalno bratstvo«⁷² koje nije selektivno ili ekskluzivno, nego obuhvaća sve. Osobito u ekonomskom procesu. Istom sintagmom »univerzalno bratstvo« papa Franjo koristio se za vrijeme globalnoga događaja *Franjina ekonomija* 2022. godine kada je istaknuo lik sv. Franje koji pomaže svojim »univerzalnim bratstvom« sa svim ljudima. U posljednjim dvama stoljećima ljudi su se razvijali na račun Zemlje koja je plaćala cijenu tako da smo ju pljačkali da bismo povećali svoju dobrobit, i to ne dobrobit svih, nego malih skupina.⁷³ Tim govorom Papa još snažnije, u kontekstu govora o bratstvu, ističe bratstvo s planetom Zemljom u ekološkom smislu. Bratstvo u kontekstu krize Papa je istaknuo i za vrijeme globalnoga događaja *Franjine ekonomije* (19. – 21. studenoga 2020.) kada je mladim ekonomistima dao konkretne smjernice za djelovanje potičući ih da ne traže prečace koji sprečavaju da se uključe, nego da budu kvasac gdje god da se nađu (Lk 13, 20–21). Nakon završetka zdravstvene krize najgora reakcija bila bi da se vratimo još dublje u grozničav konzumerizam i oblike sebične samozaštite. U skladu s bratstvom, Papa ističe želju da prihvatimo stil života u kojem ćemo govoriti samo o »nama« i u kojem više ne će biti »drugih«.⁷⁴

⁷⁰ Usp. FRANCIS, *Angelus*, 18. 9. 2016. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2016/documents/papa-francesco_angelus_20160918.html (17. 7. 2023.).

⁷¹ FRANCIS, *Homily of His Holiness Pope Francis*, »Christ dies and fose for us: the only medicine against the worldly spirit«, 16. 5. 2020. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2020/documents/papa-francesco-cotidie_20200516_cristo-medicina-contro-mondanita.html (21. 7. 2023.).

⁷² Usp. FRANCIS, *Letter sent by the Holy Father for the Event »Economy of Francesco«*, 2.

⁷³ Usp. FRANCIS, *Visit to Assisi for the Event »Economy of Francesco«*, 3.

⁷⁴ Usp. FRANCIS, *International online event: »The Economy of Francesco – Young People, a Commitment, the Future«*, 6.

Drugi novi element u odnosu na bratstvo i solidarnost Papa je formulirao na globalnom događaju *Franjine ekonomije* 2021. godine. Tada uvodi novost u diskurs o bratstvu sintagmom »novo bratstvo«. Ono podrazumijeva svijest o odgovornosti jednih prema drugima i prema svijetu i obuhvaća regeneraciju ekonomije u post-COVID-19 vremenu tako da je ona pravednija, održivija, utemeljena na solidarnosti, uzajamna. Potrebno je više kružnih procesa, pravednijih načina prodaje i distribucije dobara, odgovorno ponašanje konzumenata. Potrebna je nova, integralna paradigma koja je u stanju formirati novu generaciju ekonomista i poslovnih ljudi koji poštuju našu povezanost sa Zemljom. Poslanje koje ekonomija ima uključuje obnovu svih naših društvenih sustava jer ako uključimo vrijednost bratstva, solidarnosti i brige za Zemlju i zajedničku imovinu u naše strukture, mogu se adresirati veliki izazovi našega vremena, od hrane i pothranjenosti itd. Stoga Papa, u odnosu na bratstvo, dolazi do važnoga zaključka stavljanja bratstva u središte ekonomije. »Vama, mladi, još jednom povjeravam zadaću stavljanja bratstva u središte ekonomije. Sada više nego ikada trebamo mlade koji, kroz studij i praksu znaju kako pokazati da drukčija ekonomija postoji. (...) Dopustite da vas nosi kreativnost u stvaranju novoga doba, osjetljivoga za glas siromašnih i odlučnoga da ih se uključi u oblikovanje naše zajedničke budućnosti. Naše vrijeme, zbog važnosti i hitnosti ekonomije, treba novu generaciju ekonomista koji žive evanđelje u tvrtkama, školama, tvornicama, bankama i na tržištu.«⁷⁵ »Novo bratstvo« time je usmjereno prema stvaranju novih struktura u društvu koje su put prema općemu dobru, kojem ekonomija daje važan doprinos, a ne zatvaranju u isključivo vlastiti interes i korist.

Zaključak

Globalni događaj *Franjine ekonomije*, koji je inicirao papa Franjo 2019. godine, ima svoje korijene u socijalnoj praksi Crkve franjevačke ekonomske škole i socijalnom nauku Crkve prethodnika pape Franje i aktualnoga pape. Upravo je socijalna enciklika *Caritas in veritate* pape Benedikta XVI. aktualizirala tri ključna pojma franjevačke ekonomske misli: bratstvo, besplatnost i dar te se referirala na *Monti di Pietà* kao institucije koje su bile utemeljene na solidarnosti i bratstvu (CiV, 65.). Papa Franjo nastavio je na tom tragu te je inicirao globalni događaj *Franjina ekonomija* koji postaje globalni pokret. *Franjina ekonomija* ulazi u prostor krize kapitalizma našega vremena i kao ključne argumente za »vraćanje duše ekonomiji i oživljavanje ekonomije« ističe bratstvo u povezanosti sa solidarnosti. U modernom vremenu napuštena je ekonomija koja se temelji na uzajamnosti, suradnji, povjerenju, poštovanju i dijeljenju u nadi da će neograničena pohlepa i obogaćivanje nekolicine biti

⁷⁵ FRANCIS, *Video Message of the Holy Father Francis on the Occasion of the Second Global Event of »The Economy of Francesco«*, 2.

put prema blagostanju svih. Umjesto toga, u eri globalizacije, dobili smo najvišu razinu društvene nejednakosti u povijesti i nesposobni smo misliti o alternativa-ma.⁷⁶ *Franjina ekonomija* preko načela solidarnosti i bratstva adresira, prije svega, tri stavke moderne ekonomije. Prva je ideja da se vrijednost identificira s tržišnom cijenom. Takav redukcionizam ima važne posljedice na način kako se strukturira ekonomski sustav jer primjerice relacijska dobra, opće dobro ne ulaze u metriku BDP-a. A ta su dobra ključna za prosperitet i javnu dobrobit. Druga stavka dovodi u pitanje financijski sustav i njegovu transformaciju. Zapravo nije toliko problem u dobiti. Pravi je problem u nepotpunosti u metodi izračuna dobiti, tj. onoga što je ispušteno iz toga izračuna. A ti su propusti danas nepodnošljivi jer stvaraju ekstradobiti čija je narav parazitirajući prihod, a time i neproduktivnost. Neregulirane financije imaju ključnu ulogu u današnjem kapitalizmu što doprinosi stvaranju i rastu skandaloznih nejednakosti. Pandemija bolesti COVID-19 samo je otkrila naše pogrešne sigurnosti. Treća se stavka odnosi na vlade. Vlade trebaju potvrditi njihovu temeljnu ulogu u utvrđivanju pravila ekonomske djelatnosti u vidu općega dobra, a ne interesa partikularnih skupina. Bez pravila globalizacija postaje džungla.⁷⁷ Rezultati kvalitativne analize pokazali su da je u pristupu *Franjine ekonomije* krizama našega vremena najviše novih elemenata prisutno upravo u poimanju bratstva. To ne znači da je pojam bratstva drukčiji od onoga koji je bio korišten u srednjovjekovnoj franjevačkoj ekonomskoj školi. On je identičan u temelju i sadržaju te se novi elementi odnose na izazove našega, postmodernoga i višestrukim krizama obilježenoga vremena. Stavljanje bratstva u središte ekonomije ishodište je i cilj koji povezuje franjevačku ekonomsku školu od 12. stoljeća nadalje i *Franjinu ekonomiju* od 2019. godine. Novi element koji *Franjina ekonomija* formulira prije svega je »bratski humanizam« koji je povezan s etičkom prosudbom svjetovnosti koja priječi njegovo ostvarenje. Svjetovnost se promatra iz teološke prizme jer upravo je ispravan odnos sv. Franje (lišio se svake svjetovnosti) prema njoj stvorio preduvjet nastanka temelja tržišne ekonomije zasnovane na bratstvu. Drugi je element »novo bratstvo« u post-COVID-19 vremenu koje podrazumijeva svijest o višestrukoj odgovornosti (prema bližnjemu, svijetu, okolišu...) i predstavlja koncept za obnovu ekonomije. Adresirajući bratstvo u kontekstu krize te univerzalno bratstvo, izvori dodatno afirmiraju već postojeće stavove o bratstvu u socijalnom nauku Crkve, jednako kao i govor o solidarnosti koji obuhvaća »kulturu zajedništva«, isticanje da je solidarnost mnogo više od socijalne pomoći, što vrijedi i za međunarodnu i globalnu solidarnost.

⁷⁶ Usp. O. BAZZICHI, F. REALI, *Oikovoûla of Francesco*, 14.

⁷⁷ Usp. S. ZAMAGNI, *Introduzione*, 4.

Pitanje koje se na temelju provedenoga istraživanja postavlja jest što ti rezultati znače za socijalnu, osobito kršćansku praksu u našem vremenu? Jer se *Franjina ekonomija* temelji na konkretnoj povijesnoj kršćanskoj praksi koja je dala ključan doprinos rađanju ekonomije utemeljene na bratstvu. Dakle socijalni nauk i socijalna praksa čine jednu cjelinu i samo zajedno mogu ostvariti zajednički cilj. U krizi antropoloških temelja moderne ekonomije bratstvo zadobiva na važnosti kao provjeren povijesni izvor. U unutarcrkvenom području potrebna je rasprava o tome što znači da vjera, čija je temeljna sastavnica bratstvo, prožima i u temelju zahvaća cijeli ljudski, vjernički život. U kojoj je mjeri prisutna svjetovnost kao jedna od glavnih prepreka u ostvarenju »bratskoga humanizma«? Koje instancije u Crkvi trebaju aktualizirati važnost bratstva u našem vremenu, kao što su to u povijesti činili franjevci, da bi ono prešlo iz teorije u življenu kršćansku i društvenu praksu? Ostvaruje li se govor o »novom bratstvu« u konkretnoj kršćanskoj društvenoj praksi koja je pozvana na taj način izgrađivati opće dobro i na području ekonomije? Socijalni nauk Crkve i povijesna socijalna praksa u kontekstu *Franjine ekonomije* daju vrlo konkretne uvide ne samo u unutarnju povezanost temeljnih načela solidarnosti i bratstva te osobito nove elemente za njihovo razumijevanje u ekonomiji i šire nego i smjernice za njihovu konkretnu primjenu u socijalnoj praksi našega vremena radi ostvarenja općega dobra.

THE ECONOMY OF FRANCESCO –
SOLIDARITY – FRATERNITY
QUALITATIVE RESEARCH OF NEW ELEMENTS OF THE
ECONOMY OF FRANCESCO IN THE CONTEXT
OF THE ECONOMIC CRISIS OF OUR TIME

Marijana KOMPES*

Summary: *The paper deals with the meaning and contribution of the Economy of Francesco in the context of the economic crisis of our time. It discusses its historical foundation in the Franciscan school of economy from the 12th century onwards, which is responsible for creating the model that would later be called the market economy. Social practice, the social doctrine of the Church, social ethics, and Catholic social teaching are terminologically clarified in relation to the Economy of Francesco. Solidarity and fraternity are analyzed as fundamental characteristics of the Franciscan school of economy and the social doctrine of the Church concerning economic issues, especially in relation to the methodical individualism expressed in the basic anthropological assumption of homo oeconomicus. Qualitative research provides insight into new elements formulated within the Economy of Francesco relating to solidarity and fraternity in the context of the economic crisis: fraternal humanism in relation to worldliness and new fraternity.*

Keywords: *The Economy of Francesco; solidarity; fraternity; the social doctrine of the Church; homo oeconomicus; document analysis; new fraternity; fraternal humanism.*

* Assoc. Prof. Marijana Kompes, Ph.D., Catholic University of Croatia, Ilica 242, 10000 Zagreb, Croatia, marijana.kompes@unicath.hr